

Könyvismertetés

Dorothee Gutknecht: Wenn kleine Kinder beißen. Achtsame und konkrete Handlungsmöglichkeiten. (= Ha a kisgyermek harap. Odafigyelő és konkrét cselekvési lehetőségek). Verlag Herder, Freiburg/Basel/Wien. 2015. ISBN 978-3-451-32807-7

MÁRKUS ÉVA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanító- és Óvóképző Kar

A kisgyermekkor pedagógiával foglalkozó színes, 96 oldalas szakkönyvet Dorothee Gutknecht jegyzi. Szülők számára is furcsa és ijesztő családi körben, ha a gyermek testvért, szülőt, használati tárgyakat harap, de nagy pedagógiai kihívás az is, ha a kisgyermek a bölcsődei csoportjában lévő más kisgyereket megharap. A könyv célja, hogy segítséget adjon a bölcsődékben dolgozó pedagógusoknak és szakembereknek a harapás helyes kezeléséhez. Bemutatja, hogy a bölcsődékben dolgozó pedagógusok hogyan tudják a gyerekeket abban támogatni, hogy megfelelő viselkedésmintákat alakítsanak ki, illetve, hogy a szülőkkel hogyan érdemes viselkedni a harapás miatt kialakult feszült helyzetekben. Mindezt gyakorlatorientáltan teszi, egy sor hasznos stratégiát sorol fel a helyzet kezelésére, minden érintett szempontjait figyelembe véve: a gyerekéét, a szülökét, a pedagógusét, a bölcsődevezetését és a fenntartóét. A könyv nyolc fejezetből és mellékletből áll, tartalmaz például megfigyelési kérdőívet és szülőknek írt mintalevelet is. Prof. Dr. Dorothee Gutknecht a Freiburgi Evangélikus Főiskola oktatója, szakterülete a 0–3 éves korú gyermekek pedagógiája, a nyelv és az inklúzió. Számos bölcsődepedagógiával foglalkozó szakkönyv szerzője.

Fejlődépszichológiai szempontból 1 és 3 éves kor között a harapás nem szokatlan dolog, mégis gyakori ok arra, hogy a gyerekeket kizárja a német bölcsődékből. Néhány szülő követeli a harapós kisgyermek eltávolítását a bölcsődéből, vagy rögtön ki is veszi a gyermeket a bölcsődéből, miután egy másik gyermek megharapta, mert úgy gondolják, hogy nincs

ott biztonságban. A rezponzivitás professzionális válaszadási (vizonzás)magatartást jelent. A pedagógus egyeztetését, összehangolódását a gyerekekkel, családjukkal és a többi pedagógussal. A könyvből megtudjuk, milyen a professzionális válaszadási magatartás a megharapott kisgyermekkel szemben, aki hangosan sír, fájdalmai vannak, és a harapó kisgyermekkel szemben, akinek segít a pedagógus abban, hogy megfelelő viselkedést tudjon kialakítani.

Az első fejezet címe: Ha a gyermek „bőr-énjét”¹ megsértik. Ebből a fejezetből kiderül, hogy a bőr sokkal több az ember számára, mint egyszerű burok. A harapás jelentősen megsérti az ember testi határát, és a legtöbb ember valami állatit vagy kegyetlent lát a harapásban. A harapott seb csak nagyon lassan gyógyul, a hegek sokáig megmaradnak. A szülők is elbizonytalanodnak, ha megharapott kisgyereket látnak a bölcsődében, nem biztos, hogy abba az intézménybe adják majd saját gyermeküket, vagy hogy egyáltalán korai neveléssel foglalkozó intézménybe adják gyermeküket.

A második fejezet címében a szerző feltételezi a kérdést: Viselkedési zavar a harapás? A harapás egy és három éves kor között a kisgyermekekre jellemző viselkedési mód. De mikor válik zavarrá a viselkedés? A szerző idéz olyan nézeteket, melyek szerint a gyerekek akkor harapnak, ha a felnőttek elvárásai és a gyermek szükségletei és lehetőségei jelentősen eltérnek. A temperamentumkutatás

¹ Didier Anzieu francia pszichoanalitikus (1992) kifejezése.

megállapította, hogy a szülő/pedagógus jól vagy kevésbé jól hangolódik rá a kihívó temperamentumkülönbségekre, ezekre konkrét példákat is hoz. A 15. oldalon felsorolja a kilenc temperamentumkategóriát, és ezekhez kérdéseket rendel, amik segítségével a pedagógusok felmérhetik az egyes gyermekek vérmérsékletét.

A harmadik fejezet a harapásos viselkedés okait kutatja. A szerző Kinnell (2008) idézi, aki szerint három fő oka lehet a harapásnak: fejlődési, környezet által kiváltott és érzelmi alapú. A fejlődési alapú szerint a kisgyermek fejlődéséhez hozzátartozik, hogy a világot a szájukkal fedezik fel. A fogzás is oka lehet a harapásnak. A harapással kifejezheti a gyermek a rá-figyelés iránti vágyát is. A környezet által kiváltott okra példa, amikor a gyermekek a bölcsődében például a szűk hely vagy az ingergazdagság miatt reagálnak harapással. Ha a gyerekek frusztráltak vagy a dühüket akarják kifejezni, de nyelvileg erre még nem képesek, akkor is reagálhatnak harapással. Néhány gyermek a harapással a félelmét építi le. Mindezen okok együttesen is felléphetnek.

A negyedik, hosszú fejezet a harapás kezelésének rezponzív stratégiáit írja le. Reszponzivitás alatt professzionális válaszó-lási (viszonzás)magatartást értünk. A kötődéskutatásban azt jelenti, hogy a szülő/gon-dozó pedagógus képes felismerni a gyermek jelzéseit, azokat megfelelően tudja értelmezni és gyorsan és finom érzéssel reagál rájuk/megválaszolja őket. A rezponzív pedagógust a melegség, humor és barátságosság magas foka jellemzi. Segít a gyermeknek a hétköz-napi cselekvéseiben (mosdás, séta, étkezés) egy cselekvésmintát, 'forgatókönyvet' felépí-teni. A fejezet sorra veszi azokat a feltételeket, amik a harapásos magatartás előfordulásá-nak valószínűségét növelik, és mindegyiknél megjelenik az ezekre adott lehetséges peda-gógiai válaszjavaslat. A fogzásra néhány gye-rek harapással reagál, mert arra van készíté-sük, hogy valami keményre harapjanak, így csökkentve a fájdalmat vagy a viszkető érzést. Ha a gyermek például rágókára vagy kemény élelmiszerekre, például sárgarépára vagy hű-vös uborkára haraphat, az enyhülést hoz

számára. Természetesen gondos pedagógiai felügyelet mellett, hiszen az élelmiszerekből leharaphatnak egy-egy darabot. A környezet kialakítása is hatással lehet a harapásra: ha túl sok inger éri a kisgyermeket, vagy éppenséggel túl kevés, és emiatt unatkozik, kifejezheti az érzéseit harapással. Ajánlatos a csoportszoba kialakításánál a színekre is ügyelni: nyugtatólag hatnak a világos földszínek (falak, bútorok), az élénkebb színeket a játékok és a gyerekek ruházata adja. A túl kevés hely is szorongásos feszültséghez vezethet, ami az agresszivitás növekedéséhez, ezáltal harapáshoz vezethet. Érdeemes a csoportszobában olyan mini-tereket kialakítani, ahová a gyermek visszavonulhat, ahol kipihenheti magát. Érdeemes a szülőket is bevonva a napirendre is figyelni, ha harapós gyermek van a csoportban. Ha a napirend kialakítása nem veszi figyelembe a gyermek igényeit, reagálhat harapással. Gyakrabban harap a gyermek például, ha éhes vagy fáradt. A mikrotranzíciók is vezethetnek harapáshoz, ha nem megfelelően zajlanak, például a gyermeknek túl sokat kell várnia az étkezésre, vagy miután jóllakott, még ülve kell maradnia. A kisgyermek ebben az életkorban szerez tapasztalatokat a közelségről és távolságról, a szociális distan-ciáról. Gyakran 'védik' eközben a 'határaikat', például a homokozóban vagy az öltözőben, ami közben szintén bevethetik a harapást is mint eszközt. A feszültségmentes környezet megteremtésével a pedagógus hozzájárulhat a stressz csökkentéséhez. Példának okáért agresszióra adhat okot, ha a kedvelt játékokból csak egy van a bölcsődei csoportban. Ajánlott ezekből többet beszerezni, és a gyermekek számára könnyen hozzáférhető helyen tartani. Nyelvi okok is vezethetnek konfliktus-helyzetekben – különösen két éves kor alatt, mikor még nincsenek kellő nyelvi kompetenciáik – oda, hogy a gyermek harap, ha nem tudja az érzelmeit, például a dühét szavakkal kifejezni. Erre megoldás lehet, ha a pedagógus rövid mondatokat tanít meg a gyerekek-nek, amikkel játék helyzetben ki tudják fejezni magukat, például: „Most én!” „Én is akarok!” vagy „Most te, aztán én!” Pozitív és negatív érzelmek (izgalom, nagy öröm, bosszúság,

félelem) is kiválthatnak harapást. Harapással ugyanis a gyerekek le tudják vezetni az érzelmi feszültséget. A pedagógus úgy segítheti a gyerekeket, hogy példát mutat nekik arra, hogyan lehet bizonyos érzelmeket kifejezni. Például ha lelkes, akkor tapsol, és erre biztatja a gyerekeket is. Ha kevés figyelmet kapnak, akkor is haraphatnak a gyerekek. További ok a harapásra, hogy a gyerek így megtapasztalhatja az ok-okozati összefüggést: a harapásra ugyanis jól észrevehető reakció érkezik, és mivel még nem tud perspektívát váltani, nem érzi a másíknak okozott fájdalmat. Az elutasítás, a kirekesztés, frusztráló élmények a bölcsődei csoportban is lehetnek a harapás okai. Ilyen helyzetekre a szociogram készítését javasolja a szerző, ami a pedagógusok megfigyelései alapján térképezi fel a gyerekek egymás közötti viszonyát a csoportban. Ha szükséges, jól előkészített, lassú csoportváltás is szóba jöhet megoldásként, minden esetben a szülőkkel egyeztetve.

A következő hosszabb, ötödik fejezet a megfigyelés és cselekvési terv készítése címet viseli. A megfigyelést nagyjából két héten keresztül ajánlott végezni, amit írásban kell dokumentálni. A pedagógus ebben az időszakban többek között a következő kérdésekre keresi a választ: Meghatározott helyzetekben harap a gyermek? Mindig délelőtt? Mindig étkezés előtt? A pedagógus hipotéziseket állít fel a harapás okával kapcsolatban, majd ennek megfelelően készíti el a harapás kezelésére az ideiglenes koncepciót, amit a szülőkkel való beszélgetés folyamán módosít, kiegészít. A tervet körülbelül két héten keresztül követik. Ezt követően teammegbeszélésen elemzik a terv bevalását. Az akuthelyzet című alfejezet arra vonatkozóan ad tanácsokat, mit tegyen a pedagógus, ha éppen harapás történik a csoportban. A harapás jellemzően gyorsan történik és a pedagógus szeme előtt. Az első lépés a magatartás leállítása. A pedagógus válassza szét a gyerekeket, tevékenységét kísérelje szavakkal. A megharapott gyermeket vigasztalni kell, például énekelni kell neki vagy ölebe venni, ringatni. Harmadik lépésként mindkét gyermek érzéseit (félelem, harag, fájdalom stb.) meg kell nevezni. Ezután el kell dönteni,

hogy a gyermekeket szét kell-e választani vagy nem. Ha a sebet el kell látni, akkor a harapós gyermek ne játszasson tovább a játékszerrel – jutalomként –, ami miatt harapott. Ha a harapás nem célzott szándékkal történt, akkor a harapó gyermek is segíthet például a megharapott gyermek sebének ellátásában. Ötödik lépésként a konfliktust le kell írni szavakkal – a gyermekek nyelvi szintjéhez igazítva. Így a gyermek megtanulja, hogy a viták kezelhetők. Következő lépésként megoldási javaslatokat kínálhatunk a gyerekeknek a konfliktushelyzetre. Ezután vissza lehet vezetni a gyerekeket a játékba. Záró lépésként írásban kell beszámolni a résztvevő gyermekek szüleinek a harapásos esetről. A könyv mellékletében mintabeszámolókat is olvashatunk, ami nagy segítség a gyakorló pedagógusoknak. Egy következő alfejezet a harapásos helyzet helytelen kezelésének módjait is bemutatja (hosszas leszidás, kizárás a játékból bizonyos időre), indokolva, hogy ezek miért nem célravezető intézkedések. Az utolsó alfejezet a gyermek intézményből való kizárását taglalja, eközben számos alternatívát is kínál.

A hatodik fejezet a harapással kapcsolatos orvosi vonatkozásokat mutatja be (fertőzésveszély, hegesezés).

A hetedik fejezet a szülőkkel folytatott reszponzív dialógust tárgyalja. A szülők gyakran más szemszögből tekintenek a gyermekük harapásos viselkedésére, mint a pedagógusok. Egyszerűbbnek látják a viselkedés megszüntetését, mint amilyen az valójában. Emiatt fontos az alapos és részletes felvilágosításuk, amivel az is megelőzhető, hogy például az interneten tájékozódjanak, kellő információ hiányában. Tanácsokat kapunk mind a harapó, mind a megharapott gyermek szüleinek való kommunikáció módjára, a konfliktushelyzetek megfelelő kezelésére – konkrét viselkedésmintákkal (78. oldal).

Az utolsó fejezet a harapás intézményen belüli (pedagógus, intézményvezetés, fenntartó) tárgyalását, kezelését ecseteli. Egyes szakmai közösségek különbözőképpen tekintenek a harapásra és annak kezelésére. Fontos, hogy a pedagógus szakmai segítséget kapjon a munkahelyén. Az intézményvezetésnek és

a fenntartónak gondoskodnia kell róla, hogy harapás esetén megfigyeléses dokumentáció készüljön a csoportban, ami hatásosabb, ha „külső” szakember végzi. A bölcsődei pedagógusok is segíthetnek egymásnak, meghatározott szakmai keretek között (87–88. oldal), valamint a szupervízió lehetősége is adott.

A könyvben található színes fényképeket Gudrun de Maddalena készítette. A mellékletben találunk formanyomtatványt a bölcsődében felmerülő rendkívüli esetek dokumentálására, kérdéssort a bölcsődei harapásos eset elemzéséhez, mintát a szülőkhöz szóló levélre, kérdéssort a szülővel folytatott feltáró beszélgetéshez, a közös stratégiaalkotást segítő,

flyamatsémát a testületi tanácsadáshoz (bölcsődei kollégák egymás között), valamint egy formanyomtatványt a gyermek játékkapcsolatainak feltérképezését segítő.

A szakkönyv tanulmányozását ajánlom minden bölcsődében dolgozó szakembernek és a téma iránt érdeklődő szülőknek, a pedagógusképzésben (csecsemő- és kisgyermeknevelő alapszak) dolgozó kollégáknak és tanuló hallgatóknak, valamint az önkormányzati és a politikai döntéshozóknak. A könyv a harapás témáját több szempontot figyelembe véve járja körül alaposan, a legújabb angol és német nyelvű szakirodalmi művek eredményeinek felhasználásával.

Márkus Éva (2018): Könyvismertetés. Dorothee Gutknecht: Wenn kleine Kinder beißen. Achtsame und konkrete Handlungsmöglichkeiten. (= Ha a kisgyermek harap. Odafigyelő és konkrét cselekvési lehetőségek). Verlag Herder, Freiburg/Basel/Wien. 2015. ISBN 978-3-451-32807-7. *Gyermeknevelés*, 6. 3. sz., 192–195.